

TOPLUMSAL TERCİH KURAMI ÇERÇEVESİNDE ANAYASA'NIN 67. MADDESİNDE YER ALAN TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Seyfettin GÜRSEL(*)

18. yüzyılın son çeyreğinden günümüze, yani Marquis de Condorcet ve Charles Borda'dan günümüze, toplumsal tercih kuramı alanında çalışan bilim adamları herhangi bir seçici kitlenin verili seçenekler kümesi içinden en çok tercih edilen seçeneği belirlemenin etkin yöntemlerini araştırıyorlar. Arrow teoremi sayesinde (J.K. Arrow, *Social Choice and Individual Values*, Yale UN. Press, 1963) biliyoruz ki "en çok tercih edilen" seçeneği belirleyecek bir tercih fonksiyonu mekanizması oluşturmak, eğer esas olarak demokrasi amaç ise, olanaksızdır. Yine de 200 küsur yıllık kuramsal çalışma ve zengin demokratik seçim deneyi birikimi, çok sayıda tercih fonksiyonu yani seçim sistemi tasarlanabileceğini ve seçimin amaçları ile seçmen kitlesinin özellikleri bir arada dikkate alınarak, ideal olmasa bile belirlenen amaçlara uygun bir sistemin bulunabileceğini gösterdi. Ama aynı zamanda demokratik rejimlerin "uygun" sistemi tasarlamalarının ve benimsemelerinin bir garantisinin olmadığını da tarihsel deneyim kanıtlamış bulunuyor.

Parlamentar rejimlerde parlamento seçimi iki işlevi birden sağlamak durumundadır: Temsilciler yani milletvekilleri belirlemek, aynı zamanda da yönetim yani hükümet oluşturmak. Parlamentar rejimde bu iki işlevin sağlanması tek seçimle yapılmak istenir.¹ İlk güçlük de kendini burada gösterir. Genelde tek araçla iki hedefe birden ulaşmak zordur. İktisat politikaları dersinde öğrencilere öğretilen kurallardan birisi, iki hedefe ulaşmak için mutlaka iki iktisat politikası aracının kullanılması gerektiği şeklindedir. Temsili demokraside bu kuralın mutlak bir geçerliliği olmasa da etkisi önemlidir. Parlamentar rejimlerde siyasal partilerin bünyesinde seçilen milletvekili gruplarının ikinci bir aşamada yönetimi / hükümeti

* Galatasaray Üniversitesi Ekonomi Bölümü Başkanı

¹ Başkanlık rejimlerinde temsilcileri belirlemek ile yönetimi belirlemek iki ayrı seçimle yapılır: Parlamento seçimi ve başkanlık seçimi. Dolayısıyla, bu rejimlerde amaca göre çok farklı iki seçim sistemi tasarlamak olanaklıdır.

belirlemeleri beklenir. Bu dolaylı belirleme süreci, seçmen kitlesinin siyasal özelliklerine ve uygulanan seçim sistemine göre çok sorunlu da olabilir, olmayabilir de.

Çok genel ve özet bir şekilde tanımladığımız toplumsal tercih - seçim sistemi sorunsalını Türkiye bağlamında ele aldığımızda şu gözlemleri yapabiliriz:

1- Seçmen kitlesi siyaseten oldukça bölünmüştür; % 5 ile % 25 arasında oy potansiyeline sahip 7 parti mevcuttur.

2- Bu parçalanmışlık nisbi karakterli seçim sistemi ile birleştiğinde koalisyon hükümetlerini kaçınılmaz kılmış, bu hükümetler kısa ömürlü olmuş ve yönetim istikrarsızlığı ciddi bir sorun olarak Türkiye'nin gündemine girmiştir.

Bu ortamda Anayasa'nın 67. Maddesine 1995 yılında seçim sisteminin genel amacını tanımlayan bir ek yapıldı. Buna göre seçim sisteminin "Temsilde adalet" ile "Yönetimde istikrarı" bir arada gözetmesi ilkesi kabul edildi. Parçalanmış siyaset ortamında ve klasik parlamenter rejimde bu iki ilkeyi birden ideal bir şekilde bağdaştıracak bir seçim sistemi tasarlanmasının olanaksızlığını konunun uzmanı olmayan okuyucular da kolaylıkla tahmin edebilir. Konuyu uzatmamak için kısaca belirtmek gerekirse: Temsilde adalet ne kadar ideale yakın ölçüde sağlanırsa, 7 parti arasındaki oy dağılımı da parlamentoda sandalye dağılımına o ölçüde yakın gerçekleşecek, dolayısıyla da üçlü koalisyon zorunluluğu bir yana, zaman içinde parçalanmışlık artabileceğinden, dörtlü koalisyonlar da gündeme gelecektir. Türkiye demokrasisinin geçmiş deneyimleri ise, koalisyon hükümetlerinin hem kaçınılmaz reformları yapmakta aciz kaldıklarını ve popülizme esir olduklarını, hem de kısa ömürlü olduklarını gösteriyor. Yönetim istikrarsızlığı da bu unsurlardan kaynaklanıyor. Yönetim istikrarsızlığının en olumsuz sonucu ise, gerek ekonomik alanda gerek demokratik ve idari alanda zorunlu hale gelen yapısal reformların sürekli ertelenmesi şeklinde kendini gösteriyor.

Mevcut seçim sistemine bu açıdan yaklaşıldığında şu genel gözlemleri yapmak olanaklı: d'Hondt sayım usulünü kabul ettiğinden sistem nisbi özelliklere sahip. Ancak % 10 gibi çok yüksek ülke barajı ile bu özellik ciddi aksaklıklar yaratıyor. Ayrıca seçim çevrelerine (çoğunlukla iller) sandalye dağılım esasları ek bir temsil adaletsizliği yaratma potansiyeli taşıyor. Yasa yapıcının gözünde d'Hondt sayım sistemi temsilde adaleti sağlamaya yönelirken, yüksek ülke barajı da

yönetim istikrarı hedefini gözetiyor. Bu yazının birinci amacı da mevcut seçim sisteminin 67. Maddede vaaz edilen ilkeleri gerçekleştirmekte çok başarısız olduğunu kanıtlamaya yöneliktir. İkinci amacı ise, hedeflere yaklaşma açısından sistemi reforme etmenin olanaklı olup olmadığı, olanaklıysa seçeneklerin neler olabileceğini tartışmaktır.

Birinci bölümde basit nesnel ölçütler kullanarak başta mevcut seçim sistemi olmak üzere Türkiye’de daha önce uygulanan seçim sistemlerinin temsil adaletini ve yönetim istikrarını ne ölçüde gerçekleştirdiği incelenecek, ikinci bölümde ise sistemin ne yönde değiştirilebileceği tartışılacaktır.

I- Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar Açısından Türkiye Seçim Deneyimi

Temsilde Adaletin Ölçütleri

Temsilde adaletin ya da adaletsizliğin seçimler sonucunda ne ölçüde gerçekleştiğini belirlemek amacıyla iki nesnel ölçüt önerebiliriz:

a- Ülke genelinde partiler arasında oy sıralaması parlamentoda sandalye adeti sıralaması ile çelişik olmasın.

b- Partilerin ülke genelindeki oy oranları ile parlamentoda sandalye payları arasındaki farkların toplamının aldığı değer adalet-adaletsizliğin derecesinin göstergesi olsun.

Birinci ölçütü şöyle yazabiliriz:

Oy sıralaması \equiv Sandalye sıralaması

Ölçütü basit bir örnekle açıklayabiliriz. Seçimlere 3 partinin (**A**, **B** ve **C**) girdiğini kabul edelim. Partilerin ülke genelindeki oy oranları itibariyle büyükten küçüğe sıralama **A > B > C** şeklinde olsun. Parlamentoda sandalye sayısı itibariyle sıralama **B > A > C** şeklinde ise yukarıdaki özdeşlik çiğnenmiş demektir. Bu sonucun aynı zamanda *Temsilde Adalet* ilkesini de çiğnediğini kabul ediyoruz.

Mevcut sistemle yapılan ilk seçim olan 1995 genel seçimlerinde bu durumun ortaya çıktığını biliyoruz. Bu seçimlerde % 19.2 oranında oy alan DYP 135 sandalye kazanırken, % 19.7 oranında oy alan

ANAP 132 sandalye elde edebilmişti. Her ne kadar mutlak olarak temsilde adalet çığnenmiş olsa da, aradaki farkların düşük olması (0.5 puan ve 3 sandalye) ve daha önemlisi bir diğer partinin birinci gelmesi (Refah Partisi % 21.3 ve 158 sandalye) ölçütü belli bir tolerans sınırı içinde dikkate almayı gerektiriyor. Tolerans sınırını iki boyutlu düşünmek gerekir. Birincisi, ölçütün öngördüğü sırlama özdeşliğinin çığnenmesinin oy oranları itibariyle birinci ve ikinci gelen partiler arasında ortaya çıkması. İkincisi, bu durumun dikkate değer bir oy farkına rağmen gerçekleşmesi. "Dikkate değer oy farkı" için nesnel bir ölçüt koymak elbette güç. Örneğin 1 puan (geçerli oy olarak 300.000 küsur oy) alt sınır olarak düşünülebilir.

Böyle bir sonucun Temsilde Adalet ilkesinin çığnenmesinin ötesinde siyasal istikrara olumsuz etki yapacağı açıktır. Parlamenter rejimlerde genel eğilim Cumhurbaşkanının hükümeti kurma görevini parlamentoda en çok sandalyeye sahip partinin genel başkanına vermesi şeklindedir. Cumhurbaşkanı ya bu eğilme göre hareket edecek ve en çok oy alan partinin değil, ikinci gelen partinin liderini görevlendirecek ya da genel eğilimin aksine hareket edecektir. Her iki durumda da siyasal tartışma ve polemikler kaçınılmazdır.

Mevcut seçim sistemi birinci ölçütümüzü çığneme potansiyeline fazlasıyla sahiptir. Dolayısıyla da genel anlamda bir siyasal istikrarsızlık yaratmaya son derece açıktır. 1995 ve 1999 seçimlerinde böyle bir durumla karşılaşılmamış olması, gelecekte de karşılaşılmayacağını garantisini vermez. Kaldı ki, 18 Nisan 1999 seçimlerinde söz konusu duruma teğet geçildiğini hatırlamakta yarar var. Nitekim, DSP'nin MHP'den 4.2 puan farkla birinci gelmesine karşın (% 22.2 ve % 18.0) DSP parlamentoya sadece 6 milletvekili daha fazla sokabildi.

İddiamızı kanıtlamak için mevcut seçim sistemini simüle eden bir model (benzetim modeli) kullanacağız. Bu tür modeller partiler arasında dışardan verilen bir oy dağılımını, seçim sisteminin sayım kurallarını belirli varsayımlar altında uygulayarak sandalye sayılarına dönüştürür. Kısacası, bu tür modeller aracılığı ile seçim sisteminin veri bir oy dağılımında hangi sonuçları vereceği araştırılabilir. Burada kullanılan simülasyon modelinin güvenilirliği ve teknik özellikleri için okuyucu Ek-1'e başvurabilir.

Yazıyı uzatmamak için iki oy dağılım senaryosu ile yetinmek istiyorum:

Senaryo - 1

	FP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP
Oy oranı	15.1	12.3	13.3	21.0	9.7	18.0
Sandalye sayısı	116	81	87	132	-	134

Bu senaryoda dikkate alınan oy dağılımı 18 Nisan seçimlerinin oy dağılımına çok yakındır. Sadece DSP'nin biraz daha az oy aldığı (% 21), CHP'nin ise bu sayede daha çok oy aldığı ama yine de barajın altında kaldığı kabul edilmiştir. Sonuçta DSP'nin oy oranının MHP'nin oy oranından 3 puan daha fazla olmasına rağmen MHP 2 sandalye farkla parlamentoda birinci parti olmaktadır. Bu sonuç bu iki parti arasında oy oranı farkının 3 puan civarından itibaren parlamentoda sıralamayı değiştirebileceğini gösteriyor. Eğer bu fark 2 puandan ibaret olsaydı model MHP'nin DSP'ye 20 ! sandalye fark atacağını gösteriyor. 2 puan 700.000'e yakın oy demektir. Gelecek bir seçimde DSP ülke genelinde açık farkla birinci olmasına rağmen parlamentoda önemli sandalye farkıyla ikinci gelen partinin gerisinde kalabilir. Bu olasılık sadece DSP ile MHP arasında söz konusu değildir. Aynı durumun DSP ile FP arasında da , üstelik daha açık farkla, mümkün olduğunu gösterebiliriz.

Senaryo - 2

	FP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP
Oy oranı	18.0	12.3	13.3	22.0	9.5	15
Sandalye sayısı	141	77	85	136	-	111

Bu senaryoda ikinci parti FP'dir. DSP 4 puan farkla FP'nin önünde olmasına rağmen parlamentoda 5 sandalye farkıyla ikincidir. Seçimlerden böyle bir sonuç çıktığı takdirde temsil adaletsizliğinin yanı sıra başbakanın seçmen çoğunluğunun tercihi yönünde belirlenip belirlenmediği de belli olmayacaktır.

Sıralama özdeşliğinin çiğnenmesinin bu üç parti ile sınırlı olmadığını da belirtmek istiyorum. Aynı nitelikteki sonuçlar, DYP-

ANAP ile DSP, FP ile CHP arasında da mümkündür. Örneğin, simülasyon modeli, FP'nin CHP'nin 2.5 puan gerisinde olmasına rağmen, CHP'den 4 milletvekili daha fazla çıkartabileceğini gösteriyor.

Vahim istikrarsızlık durumları

Gelecekte yapılacak bir genel seçimin, yukarıdaki iki senaryoya benzer. Bir sonuç çıkardığında yeterince vahim siyasal sorunlarla karşılaşılacağını tahmin edebiliriz. Ama siyasal istikrarsızlığa katkı yapacak daha vahim sonuçların da mümkün olduğunu göstermek istiyorum. Senaryo -3 ve Senaryo - 4 bizzat seçim sisteminin meşruiyetinin sorgulanacağı durumların da olası olduğunu gösteriyor.

Senaryo - 3

	FP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP
Oy oranı	16.0	9.5	15.0	23.0	8.7	18.0
Sandalye sayısı	131	-	110	159	-	150

Oyların senaryo-3'deki gibi dağıldığı bir seçim sonucunda (DYP ve CHP barajın altında) MHP, burada tartışılması konu dışı olan nedenlerle başbakanlığı olarak FP ile bir koalisyon kurmak isteyebilir. MHP-FP koalisyonu parlamentoda 281 sandalye ile çoğunluğa sahiptir ama seçmen kitlesinde toplam % 34 oyla azınlıktadır. Buna karşın hükümeti kurmaya talip olan ve seçmenin % 38'i tarafından desteklenen DSP-ANAP ikilisi muhalefette kalmak zorundadır. Böyle bir seçimin sonucunda Seçim sisteminin temel işlevi olan toplumun çoğunluk tercihini yönetime yansıtma işlevi felç olmuş demektir. Bu durumda ciddi bir meşruiyet sorunu ile karşı karşıya kalınacağı açıktır. Bu koşullarda yönetim istikrarı olanaksızdır.

Senaryo - 4

	FP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP
Oy oranı	15.5	10.5	17.0	25.0	8.0	16.0
Sandalye sayısı	114	54	115	154	-	113

Senaryo-4, 18 nisan seçimlerine kıyasla DYP'nin ANAP lehine gerilediğini ama barajın üzerinde kaldığını, ANAP'ın DYP oylarının yanı sıra MHP'ye giden oylarını da kısmen geri aldığını, DSP'nin ise %10 civarında bir oy artışı sağladığını varsaymaktadır. ANAP'ın yine DSP ile hükümet kurmayı tercih ettiğini varsayalım. Bu bloğun toplam oy oranı % 42, toplam sandalye sayısı ise 269'dur. Yani çoğunluğa sahip değildirler. Eğer MHP, FP ve DYP ile hükümet kurmayı tercih ederse bu blok 281 sandalye ile çoğunluğa sahiptir ve hükümeti kurabilir. Bu bloğun toplam oy oranı da % 42'dir. Bu durumda toplumsal tercihin çoğunlukla ne yönde olabileceğini kestirmek için % 8'lik paya sahip olan CHP seçmenine dönmek gerekir. Sanırım CHP seçmenlerinin DSP-ANAP ve MHP-FP-DYP şeklindeki koalisyon hükümeti seçenekleri arasında hangisini tercih edecekleri tartışılmayacak kadar açıktır. Görüldüğü gibi bir kez daha seçmen çoğunluğu tarafından reddedilen bir hükümetin kurulması parlamento aritmetiği açısından olanaklıdır.

Özetleyecek olursak, ***Oy sıralaması özdeştir sandalye sıralaması şeklinde tanımladığımız birinci ölçütün sağlanmasını mevcut seçim sistemi garanti etmemektedir. Bu özdeşliğin çiğnenmesi kabul edilemez bir temsil adaletsizliğini doğurduğu gibi vahim bir yönetim istikrarsızlığı yaratabilecek koşulların da zeminini oluşturmaya açıktır.***

Seçim sisteminde bu riskleri yaratan etken illere yapılan sandalye dağılımından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi illere önce birer sandalye verilmekte, kalan miktar nüfusa göre dağıtılmaktadır. Ayrıca, nüfus değişimleri de oldukça geç yansıtılmaktadır. Bu alanda son 10 yılda marjinal düzeltmeler dışında yeni nüfus dağılımını dikkate alarak yeni bir sandalye dağıtımına gidilmemiştir. Örneğin, İstanbul 75 civarında sandalyeye sahip olması gerekirken sahip olduğu sandalye sayısı halen 61'dir. Bu eşitsiz dağılım partilerin coğrafi oy dağılımlarındaki dengesizliklerle birleşince yukarıda sergilenen paradoksal sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Sistem en çok DSP'nin aleyhine işlemektedir. Bu parti özellikle nüfusun yoğun olduğu Batı illerinde güçlü olduğundan, sandalye dağılımı ise bu illerin aleyhine yapıldığından, DSP ülke genelinde birinci gelse bile, parlamentoda da birinci parti olabilmesi için ardından gelen partiye 2-4 puan fark atması gerekmektedir. Aynı nedenle sistemin en çok kayırdığı partiler ise FP, MHP ve DYP'dir.

Temsilde adaletin niceliksel ölçütü ve siyasal parçalanmışlık göstergesi

Yukarıda yapılan değerlendirmede kullanılan ölçüt daha çok niteliksel özellikteydi. Temsilde adaletin ya da adaletsizliğin düzeyini niceliksel olarak ölçen standart bir ölçüt tanımlayabiliriz:

$$\alpha = 1 - \sum |O_i - S_i|$$

Burada α sayısal olarak temsilde adalet düzeyini, O_i , i partisinin ülke genelinde aldığı oy oranını, S_i , i partisinin parlamentodaki payını göstermektedir:

$S_i = S_{Ai} / SAT$, S_{Ai} , i partisinin sandalye sayısı, SAT parlamentoda toplam sandalye sayısı.

Doğal olarak O_i ve S_i , 0 ile 1 arasında değişecektir.

Her partinin ülke genelinde aldığı oy oranıyla parlamentodaki sandalye payı arasındaki farkın mutlak değer olarak toplamları 1'den çıkartıldığında α bulunmaktadır. Dolayısıyla α ne kadar yüksek olursa (1'e yakın olursa) temsilde adalet de o kadar yüksek düzeyde sağlanmış olmaktadır.

Bu ölçüte ek olarak bir de siyasal parçalanmışlık düzeyini ifade eden bir ölçüt tanımlayabiliriz. Bu ölçüt siyaset bilimcilerinin de bu amaçla kullandığı iktisatçıların piyasalarda rekabet yoğunluğunu ölçmek için başvurdukları endekstir.

$$\beta = 1 - \sum S_i^2$$

Parlamentoda ne kadar çok parti temsil edilirse ve sandalyeler bu partiler arasında ne kadar çok dağılım gösterirse $\sum S_i^2$ o ölçüde küçülecek, dolayısıyla β da o ölçüde 1'e yaklaşacaktır. Kısacası β ne kadar yüksek olursa siyasal parçalanmışlık da o ölçüde yüksek olacaktır. Siyasal parçalanmışlığın yüksekliği arttıkça istikrarsız koalisyon hükümetlerinin kurulması riski artacağından, yönetimde istikrarsızlık riskinin de artacağını kabul edebiliriz.

Temsilde adalet ölçütü ile siyasal parçalanmışlık ölçütünü demokrasiye geçişten bu yana yapılmış olan başlıca parlamento seçimleri için hesapladık. Sonuçlar Tablo 1'de gösterilmektedir. Bu seçimlere ek olarak 1995 ve 1999'da uygulanan ve halen yürürlükte olan mevcut seçim sistemini daha iyi değerlendirmek için üç adet seçim senaryosunun (Senaryo A, B ve C) simülasyon sonuçlarını

ekledik. Bu eklemenin amacı, mevcut seçim sistemi uygulandığında parlamentoda 6 ve 4 partinin temsil edildiği durumları da değerlendirmeye alabilmektir. Hatırlanacağı gibi 1995 ve 1996 seçimleri sonucunda parlamentoda 5 parti temsil edilme hakkını kazanmıştı.

TABLO - 1

TÜRKİYE PARLAMENTO SEÇİMLERİNDE TEMSİLDE ADALET VE SİYASAL PARÇALANMIŞLIK ENDEKSLERİ

<u>Genel Seçimler</u>		<u>Efektif Parti Sayısı</u>	<u>Parlamentoda Temsil Edilen Parti Sayısı</u>	<u>Temsilde Adalet</u>	<u>Siyasal Parçalanmışlık</u>
Çoğunlukçu	1954	2 (+1)	2 (+1)	0.37	0.18
	1957	4	4	0.57	0.44
Nisbi	1965	6	6	0.97	0.62
	1969	4	4	0.82	0.57
	1973	6	6	0.81	0.70
	1977	6	6	0.80	0.60
Çifte Barajlı	1983	3	3	0.86	0.60
Nisbi (RP+MHP) (SHP+DEP)	1987	6	3	0.44	0.51
	1991	5	5	0.73	0.72
Ülke Barajlı	1995	7	5	0.68	0.77
Nisbi	1999	7	5	0.68	0.79
Sen.	A	7	6	0.80	0.80
Sen.	B	7	6	0.79	0.82
Sen.	C	7	4	0.49	0.74

EK SENARYOLAR

**Senaryo - A
(Parlamentoda 6 parti temsil ediliyor)**

	FP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP
Oy oranı	21.0	19.0	19.6	14.7	10.7	10.0
Sandalye sayısı	142	119	124	71	46	48

Senaryo - B
(Parlamentoda 6 parti temsil ediliyor)

	FP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP
Oy oranı	15.4	12.0	13.0	22.2	10.0	18.0
Sandalye sayısı	112	70	75	125	42	126

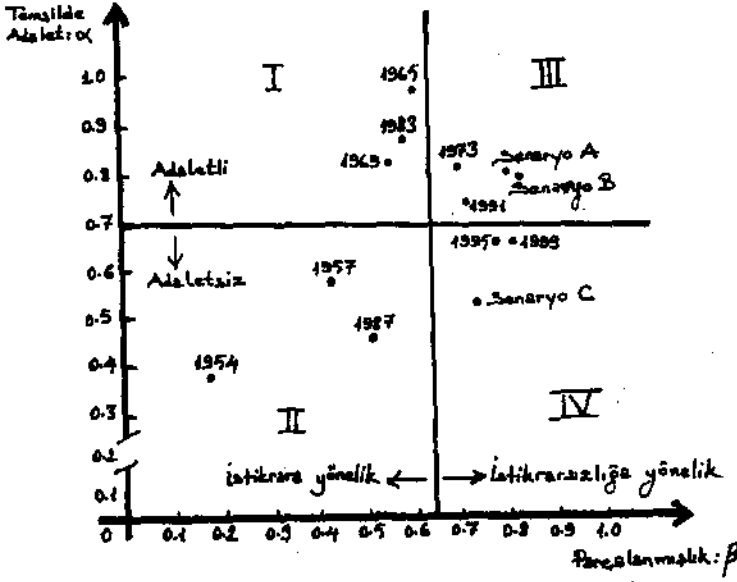
Senaryo - C
(Parlamentoda 4 parti temsil ediliyor)

	FP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP
Oy oranı	16.5	9.5	14.0	22.0	8.7	19.0
Sandalye sayısı	139	-	102	151	-	158

Tablo 1'de yer alan α ve β endekslerini iki boyutlu bir düzeleme taşıyarak bugüne kadar uygulanan seçim sistemlerinin *Temsilde Adalet* ve *Yönetimde İstikrar* hedeflerini ne ölçüde gerçekleştirdiklerini araştırabiliriz..

Bu yaklaşımda çözümlenmesi gereken sorun gerek temsil adaleti gerek yönetim istikrarı konusunda sınır çizgisinin hangi α ve β değerlerinden geçirileceğidir. Bu sorunun nesnel ve tartışmasız bir çözümü olduğunu söyleyemeyiz. Yine de durumun ümitsiz olmadığını belirtmeliyim. Söz konusu değerler her seçim için iki boyutlu düzleme yerleştirildiğinde (**Grafik 1**), temsilde adalet ile adaletsizliği oluşturan sınırın bir bakıma kendiliğinden oluştuğu söylenebilir. Kamuoyunun ve siyaset bilimcilerin 1957, 1995 ve 1999 seçimlerinin daha çok adaletsiz sonuçlar verdiğini kabul ettiklerini, buna karşın, 1991 seçimlerinin partiler arası örtülü ittifaklar (RP - MHP ile SHP - DEP ittifakları) sayesinde parlamentoda nisbeten adil bir temsilin gerçekleştiğini dikkate alırsak, temsilde adalet ile adaletsizliği ayıran sınırı $\alpha = 0.7$ 'den geçirebiliriz.

GRAFİK 1

Parçalanmışlık endeksinde istikrar ile istikrarsızlığın sınırını oluşturan değeri yaklaşık olarak belirlemek için ise diğer ülkelerle kıyaslamalara başvurabiliriz. Yönetim istikrarsızlığına en çok örnek olarak gösterilen İtalya'da parçalanmışlık endeksinin 0.76 civarında, buna karşın Türkiye'dekine benzer bir d'Hondt sistemi uygulayan, ancak iki büyük partinin varlığı nedeniyle istikrarlı hükümetlerin çıktığı İspanya'da aynı endeksin 0.63 civarında olduğunu düşünürsek B'nin sınır değeri olarak 0.65'i kabul etmek makul olabilir. Elbette, bu sınır değerlerinin mutlak anlamda algılanmaması gerekir. Bu değerlerin hemen altında ve üstünde yer alan alanın bir belirsizlik alanı (gri alan) oluşturduğu düşünülebilir.

Bu sınırlar **Grafik 1**'de gösterildiği gibi çizildiğinde iki boyutlu düzlem dört alt alana bölünmektedir. Bu alanları konumuz açısından aşağıdaki gibi tanımlayabiliriz:

- I: Adaletli ve İstikrara yönelik**
- II: Adaletsiz ama İstikrara yönelik**
- III: Adaletli ama İstikrarsızlığa yönelik**
- IV: Hem Adaletsiz hem İstikrarsızlığa yönelik**

I nolu alan ideal alandır. Bu alanda 3 seçimin yer aldığını görüyoruz: 1965, 1969 ve 1983 seçimleri. 1965 ve 1969 seçimlerinde partiler rejiminin özelliği, seçmenin yaklaşık yarısının desteğini alan egemen bir partinin varlığıdır. Hatırlanacağı gibi bu parti Adalet Partisi'ydi ve tek başına iktidara gelmesi çok doğaldı. 1983 seçimleri ise, 1970'lerde merkez sağda başlayan parçalanmışlığın, 12 Eylül rejimi tarafından 3 büyük partiye yapay bir şekilde indirgenmesi nedeniyle bu ideal alanda yer almıştır. Yine hatırlanacağı gibi bu seçimlerde % 40'ın üzerinde oy alan ve ardından gelen Halkçı Partiye 10 puana yakın fark atan Anavatan Partisi tek başına iktidar olmuştur.

II nolu alanda da 3 seçim yer alıyor: 1954, 1957 ve 1987 seçimleri. Bilindiği gibi 1946-1957 arasında uygulanan seçim sistemi, illerle özdeşleşen geniş seçim çevrelerinde tek turlu basit çoğunluk uygulaması şeklindeydi. Bu sistem, birinci partinin (Demokrat Parti) parlamentoda aşırı biçimde temsiline, ikinci büyük partinin ise (Cumhuriyet Halk Partisi) tersine aşırı şekilde düşük temsil edilmesine yol açıp bir yandan tek parti iktidarını garantilerken, diğer yandan da temsil adaletsizliğini yüksek düzeylere taşımıştır. Demokrat Parti'nin iktidar deneyimi ve bu iktidarın 1960 darbesi ile yıkılması, temsilde aşırı adaletsizliklerin sonucunda oluşan tek parti iktidarlarının genel anlamda siyasal istikrarı garanti etmediğini kanıtlandığını da hatırlatmak istiyorum. 1987 seçimleri ise, parçalanmış partiler rejiminin tekrar su yüzüne çıktığı koşullarda, seçim sistemine adaletsizliği artırıcı unsurların eklenmesi ile yapılmış ve sonucunda ANAP % 36 oy almasına rağmen zorlamalı bir şekilde tek başına iktidar olabildiği bir seçimdir.

III nolu alanda 2 seçim (1973 ve 1991) ile mevcut sistemi simüle eden 2 senaryo (A ve B) yer alıyor. 1973 seçimleri barajsız d'Hondt sistemi sayesinde 1969 seçimleri düzeyinde temsil adaleti sağlarken, Adalet Partisi'nin gerilemeye başlaması ve bu süreçte paralel olarak Milli Selamet Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi'nin siyaset sahnesine çıkmaları sonucunda yüksek bir parçalanmışlık düzeyi ortaya çıkarmıştır. 1973 seçimlerini izleyen Milliyetçi Cephe Hükümetleri ile birlikte Türkiye'de *Yönetimde İstikrar* sorununun da başladığı söylenebilir. 1991 seçimlerinde ise, adaletsizliği arttıran ülke ve bölge barajları, kontenjan gibi unsurları içeren seçim sisteminin güçlüklerinin örtülü ittifaklar sayesinde aşılması sonucunda parlamentoda nisbeten adil bir temsil sağlanmış, ancak parçalanmışlık düzeyi de yüksek olmuştur. Bu seçimlerin sonucunda bilindiği gibi DYP-SHP koalisyonu kurulmuştur. Bu koalisyonun ekonomik alanda yüksek dozlu popülizm uygulaması 1994 krizine

neden olmuş, parlamento da 5 yıllık yasal ömrünü tamamlayamadan erken seçime gidilmiştir.

A ve B senaryoları, mevcut seçim sisteminde HADEP dışında 6 efektif partinin de % 10'luk ülke barajını aştığı oy dağılımlarının parlamentoya yansımalarını veriyor. Bu senaryolardaki oy dağılımlarının verdiği parlamento bileşimleri temsilde adaleti sağlamakta, ancak istikrarsızlığa yönelik düzeyde parçalanmışlık göstermektedir (Grafik 1). Beklendiği gibi 6 partinin de parlamentoda temsil edildiği bu senaryolarda hükümet ancak üç partili koalisyon şeklinde kurulmaktadır. Bu sonuç % 10 barajının gereksizliğini açıkça ortaya çıkarmaktadır. Eğer baraj % 5 olsaydı, 1995 seçimlerinde MHP, 1999 seçimlerinde de CHP parlamentoya girebilecek ama istikrarsız yönetim riski daha yüksek olmayacaktı.

Senaryo A'daki oy dağılımı 1995 seçimlerine çok yakın bir oy dağılımını dikkate almakta, sadece MHP temsilinin parlamento bileşimine etkisini göstermek için bu partinin barajı kıl payı geçtiğini kabul etmektedir. 1995 seçimlerinde baraj % 5 olsaydı, Senaryo A'daki bileşime çok yakın bir bileşim gerçekleşecekti. Bu durumda kesin olarak söylenebilecek tek şey, RP ve DYP çoğunluğa sahip olmadığından Refahyol hükümetinin kurulamayacağıdır. Bu sonucun da herhalde daha fazla istikrarsızlık anlamına gelmeyeceği açıktır. Aksine, Türkiye'nin daha az istikrarsızlığa muhatap olabileceği pekala savunulabilir. Ama bu tartışma konumuzun dışında kalıyor. İkinci olarak da, MHP'nin dahil olacağı üç partili koalisyon hükümetlerinin 1995-1999 döneminde yaşanan istikrarsızlığa kıyasla daha fazla istikrarsızlık yaratmayacakları ileri sürülebilir.

Senaryo B'de ise 1999 seçimlerine çok yakın bir oy dağılımı dikkate alınıyor. Bu kez farklılık, CHP'nin kılpayı barajı geçtiğinin kabul edilmesi şeklindedir. Bu tablo da barajın % 5 olduğu durumda 18 Nisan 1999 seçimlerinin ortaya çıkaracağı tabloya çok yakın bir tablodur. Görüldüğü gibi DSP-MHP-ANAP koalisyonu parlamento aritmetiği açısından yine mümkün olacaktı. Ama en azından CHP de parlamentoda temsil edilecek ve böylelikle daha dengeli bir muhalefet oluşabilecekti.

IV nolu alan en kötü alanı temsil ediyor; hem adaletsizlik var hem de istikrarsızlığa yönelik. Anayasa'nın 67. Maddesine *Temsilde Adalet ve Yönetim İstikrar* ilkeleri konulduktan sonra yapılan her iki seçim de bu alanda yer alıyorlar. 1995 seçimlerinin sonuçlarının adaletsiz olduğu açıktır. Yönetimde istikrar konusundaki başarısızlığı

ise yaşanarak tescil edildi. 1999 seçimlerinin de adaletsiz olduğu açık. Yönetimde istikrarın sağlanıp sağlanamayacağı ise henüz bilinmiyor. Bununla birlikte, toplumsal açıdan büyük duyarlılık taşıyan kritik kararlar (gerek siyasal gerek ekonomik) gündeme geldikçe, ideolojik ve kültürel açılardan birbirine zıt tabanlara sahip DSP ve MHP ekseninde kurulan 57 hükümetin, seçmen çoğunluğundan açık bir onay almamış programı ile istikrarı yakalama şansının çok yüksek olmadığını düşünüyorum. Gelişmeler beni yanılttığı takdirde, Türkiye demokrasisinin parlamenter rejimin kuralları içinde, aşırı siyasal parçalanmışlığa rağmen yönetim istikrarını gerçekleştirebildiği anlaşılacaktır. O zaman, seçim sisteminin nisbi karakterini koruyarak daha adil sonuçlar verecek yönde değiştirilmesinin de bir mahsurunun olmadığı kanıtlanmış olacaktır.

Senaryo C'ye gelince. Bu senaryoda 18 Nisan seçimlerinde baraja en yakın parti olan DYP'nin oylarının bir kısmını FP'ye, MHP'ye ve ANAP'a kaptırarak barajın altında kaldığı varsayılmaktadır. CHP de barajın altında oy almaktadır. Yapılacak muhtemel bir erken seçimde böyle bir tablo ile karşılaşılmayacağına hiç bir garantisi yoktur. Dolayısıyla parlamentoda bu kez sadece dört parti temsil edilebilmektedir. Böyle bir oy dağılımının gerçekleştiği seçim de, adalet ve istikrar ölçütlerimiz açısından IV nolu alan da yer alıyor. Ancak Grafik 1'de görülemeyen vahim istikrarsızlık unsurları taşıdığını da belirtmek gerekiyor. Senaryo C'nin ortaya çıkardığı parlamento bileşiminde DSP-MHP hükümeti kurulabilmekte. Bu iki partili koalisyonun oy tabanı ise % 41'den ibarettir ve ANAP'sız böyle bir hükümetin 57. Hükümetten daha istikrarlı olması için bir neden yoktur. Ama bu senaryoda esas vahim olan DSP'nin 3 puan farkla seçimlerden birinci parti olarak çıkmasına rağmen parlamentoda ikinci parti olmasıdır. Bu durumu daha önce tartışmıştık. MHP genel başkanının hükümeti kurmakla görevlendirildiği koşullarda pekala, en azından aritmetik olarak, MHP-FP hükümeti de mümkündür. Bu ikili koalisyonun oy tabanı ise sadece % 35.5'tur. Kısacası, % 10'luk aşırı yüksek ülke barajı parlamentoda temsil edilen parti sayısını azaltıkça, yönetim istikrarının gerçekleşeceğini beklemek abestir.

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler mevcut seçim sisteminin günümüz siyasal koşullarında Anayasa'nın 67. Maddesinin iki temel ilkesini sağlayamadığını gösteriyor. 1995 seçimlerinin sonuçları itibarıyla Anayasa'nın bariz biçimde çiğnendiğini, 1999 seçimlerinin sonuçları itibarıyla de bu çiğnenmenin ikinci kez gerçekleşme olasılığının küçümsenemeyeceğini söyleyebiliriz. Mevcut seçim sistemini reforme etme zorunluluğu açıkça kendini

göstermektedir. Bu zorunlu reform esas olarak iki farklı yönde düşünülebilir.

II - Seçim sistemi reformunun iki yönü

Esas amaç Temsilde Adalet olursa

Birinci yön sistemi *Temsilde adaleti* garanti edecek şekilde değiştirmektir. Değişiklik iki konuda yapılmak zorundadır:

a- Ülke barajının düşürülmesi

b- Sandalye dağıtımının yeni esaslara bağlanması

a- Ülke barajı, nisbi karakterli seçim sistemi uygulayan pek çok ülkede mevcuttur. Uygulamalarda ülke barajı % 1.5 (Hollanda, İsrail) ile % 5 (Almanya) arasında değişmektedir. Baraj düşürülmeye karar verildiğinde Türkiye açısından tartışma, seçmen tabanı çok büyük ölçüde bir kısım kürt seçmenlerden oluşan HADEP ya da benzer bir başka partinin parlamentoda temsil edilip edilmemesi noktasında odaklaşacaktır. Bu tartışmanın siyasal boyutu tebliğin konusunun dışındadır. Seçmen tercihi - demokratik temsil boyutu açısından ise şunu söyleyebiliriz. HADEP'in oyları Güney Doğu seçim çevrelerinde ülke ortalamasının (18 Nisan 1999 seçimlerinde % 4.9) çok üzerindedir. Kimi seçim çevrelerinde birinci, bir bölümünde ikinci gelen bir partinin temsilden yoksun bırakılması, demokratik seçim sistemlerinin temel işlevlerinden olan seçmenin temsili ilkesini açıkça çığner.

Genelde bu tür partilerin ülke barajı altında kaldıklarında yine de parlamentoda temsil edilmeleri, ülke barajına ek olarak getirilen kurallarla sağlanır. Bunun tipik örneği Almanya'dır. Bu ülkede uygulanan seçim sistemi oy dağılımı - sandalye dağılımı ilişkisi açısından tam nisbi karakterli olmasına karşın, tek turlu çoğunluk usulü dar bölge (tek sandalye) seçim sistemi ile geniş çevre liste usulü d'Hondt sisteminin bir arada uygulandığı karma bir sistemdir. Sistemde % 5'lik ülke genel barajının yanı sıra, dar bölgelerden 3 milletvekili seçtirmeyi başaran bir partinin parlamentoda temsil edileceği kuralı vardır. Nitekim, Doğu Almanya Komünist Partisinin devamı addedilen Demokratik Sosyalist Parti, ülke barajının bir hayli altında kalmasına rağmen bu kural sayesinde temsil edilebilmektedir. Nedeni de söz konusu partinin eski Doğu Almanya'da yer alan kimi dar bölgelerde birinci parti olmasıdır. Bizdeki % 10'luk ülke barajı

düşürülmeye karar verildiğinde, barajın kaçta düşürülmesinin uygun olacağı, ek kuralların getirilip getirilmeyeceği çok yönlü olarak tartışılmalıdır.

b- Sandalye dağılımının yeni esaslara bağlanması konusunda en kestirme çözüm, her ilin 2 yerine en az 1 milletvekiline sahip olması şeklindedir. Bu ilke kabul edildiğinde de sandalye başına düşen seçmen sayısı itibariyle büyük dengesizlikler olacaktır. Ancak mevcut duruma oranla bu dengesizliklerin birinci bölümde açıklanan, **Oy sıralaması = Sandalye sıralaması** ölçütünün çığırınca ihtimali ihmal edilebilir düzeylere inecektir. Türkiye'de yerleşmiş kabuller nedeniyle iki küçük ili birleştirerek tek milletvekili çıkaran seçim çevreleri oluşturmak gerçekçi olmayacağından bu değişiklikle yetinmek bir bakıma zorunludur. Ayrıca belirtmek gerekir ki, sandalye dağıtım kuralı bu şekilde değiştirilmediği takdirde, yeni iller oluşturma eğilimi, aynı zamanda yeni küçük seçim çevreleri oluşturmak anlamına geldiğinden, temsil adaletsizliğini ve siyasal istikrarsızlığı artırma riskini de beraberinde getirmektedir.

Sonuç olarak mevcut seçim sisteminde temsilde adaleti garantileyecek kolay ve anlaşılır değişiklikler yapmak olanaklıdır. Ancak, bu değişikliklerin yönetim istikrarına olumlu bir katkı yapmayacakları açıktır. Barajın düşürülmesi sonucu zaman içinde efektif parti sayısı da artabilir. Böyle bir gelişme koalisyon pazarlıklarını daha da güçleştirecek, küçük partilerin artan pazarlık gücü hükümetlerin etkin icraat yeteneğini daha da zayıflatacaktır.

Esas amaç Yönetimde İstikrar olursa

Seçim sistemi reformunda tercih edilebilecek ikinci yön, bir miktar temsil adaletsizliğini göze alarak, yönetim istikrarını sağlamayı başlıca hedef olarak belirlemektir. Bu yönde yapılacak bir reformun seçim sisteminde köklü bir değişiklik gerektireceğini belirtmek istiyorum. Benim önerim *Nisbi Takviyeli İki Turlu Dar Bölge* sistemidir. Bu tebliğin sınırları içinde söz konusu seçim sistemini kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde tanıtmak ve önerilmesinin gerekçelerini tartışmak elbette olanaksız. Daha geniş bilgi için bu konuda yapmış olduğum çalışmalara başvurulabilir². Burada önce önerilen sistemi kısaca açıklamak, ardınca Türkiye için geliştirmiş olduğumuz söz konusu

² Seçim Sistemi Tartışması ve İki Turlu Sistem, TÜSIAD, 1996. Siyasal istikrar ve iki turlu dar bölge seçim sistemi simülasyon modeli, TÜSIAD, 1998.

sistemin simülasyon modeli aracılığı yapılacak bir değerlendirme ile yetinmek istiyorum.

Önerilen seçim sisteminde 550 sandalyeli parlamentonun 50 sandalyesi partilerin ülke genelinde aldıkları oylara tam nisbi sayım kuralının uygulanması ile, kalan 500 sandalye ise, oluşturulan 500 seçim çevresinde (dar bölge) iki türlü çoğunluk esasına göre belirlenmektedir. İki türlü sistemde, birinci turda % 50+1 oy alan aday seçilmekte, aksi takdirde en çok oy alan iki aday ya da belli bir barajı aşmış olan adaylar ikinci turda yarışmakta ve en çok oy alan aday seçilmiş olmaktadır.

Bu sistemde nisbi usülle belirlenen 50 sandalye, bir yandan % 2 civarında oy alan bir partiye en asgari düzeyde de olsa temsil olanağı sağlarken, diğer yandan da, partilerin coğrafi oy dağılımlarının çok dengesiz olduğu Türkiye koşullarında, partileri kazanma şanslarının olmadığı bölgelerde de aktif seçim kampanyası yapmaya teşvik etmektedir. Ancak esas vurgu, iki türlü seçimle tek tek belirlenen 500 sandalyededir. Partiler rejimimizde halen geçerli olan ve görülebilir gelecekte de geçerli olacağı anlaşılan parçalanmışlık koşullarında simülasyon modeli, 500 sandalyenin büyük çoğunluğunun (yaklaşık 485 tanesi) ikinci turun sonucunda belirleneceğini gösteriyor. Bu sistemde partilerin seçimlere aralarında ittifaklar oluşturarak girmeleri nesnel olarak çıkarlarıdır. İttifaklar da siyaseten hükümet seçenekleri anlamına geldiğinden, seçmenler oy kararlarını sadece en çok tercih ettikleri partiye göre değil, aynı zamanda seçim öncesinde belirginleşen koalisyon seçeneklerine göre de vermektedirler. Sonuçta, garanti olmasa da, ittifak bloğu-koalisyon hükümeti seçeneklerinden bir tanesinin seçimlerde çoğunluğunun desteğini alma ihtimali son derece yüksek olmaktadır. Bu süreç sonucu oluşan bir hükümetin temel politikalarının seçim öncesi bilinmesi ve çoğunlukça onaylanması, aynı zamanda da ittifak partilerinin seçmenlerinin ikinci turda önemli ölçüde ortaklaşması - kaynaşması, hükümetin uzun ömürlü olmasına olumlu katkı yapacağından, Yönetim İstikrarının sağlanması büyük ölçüde kolaylaşmaktadır.

Nisbi Takviyeli İki Turlu sistemin Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar kriterleri açısından performansını değerlendirmek amacıyla 3 farklı senaryo denenebileceğini düşünüyorum. Bu senaryoların ortak özelliği her üçünün de 18 Nisan 1999 seçimlerindeki oy dağılımını esas almasıdır.

Farklılıkların ise, partilerin seçimlere farklı ittifaklarla gidebileceklerinin dikkate alınması gereğinden kaynaklanmaktadır. Siyaseten makul olduğunu düşündüğüm üç farklı ittifak senaryosu öngörebiliriz:

DSP-ANAP ile FP-DYP (Senaryo 1), DSP-ANAP ile FP-DYP-MHP (Senaryo 2), ve nihayet ANAP-DYP-MHP ile DSP-CHP (Senaryo 3). Bu senaryoların sonucunda oluşan sandalye dağılımları ile α ve β değerleri **Nisbi Takviyeli İki Turlu Sistem Simülasyonları** tablosunda verilmektedir.

NİSBE TAKVİYELİ İKİ TURLU SİSTEM SİMÜLASYONLARI

Ülke genelinde oy dağılımı: 1999 seçimleri

	FP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP	HADEP
Oy oranı	15.3	12.0	13.2	22.2	8.8	18.0	4.7

Senaryo 1 **İttifaklar: DSP-ANAP, FP-DYP**

	FP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP	HADEP
Sandalye sayısı	70	45	51	235	11	124	14

DSP + ANAP = 286 (İktidar)

1. Tur oy oranı: % 35.4

2. Tur oy oranı: % 45.0³

$\alpha = 0.56$ $\beta = 0.63$

Senaryo 2 **İttifaklar: DSP-ANAP, FP-DYP-MHP**

	FP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP	HADEP
Sandalye sayısı	69	51	48	195	8	166	13

³ 2. Tur oy oranları simülasyon modeli tarafından hesaplanmaktadır. Burada belirtilen toplam 2. Tur oy oranları, seçimi kazanan ittifak bloğunu oluşturan partilerin ikinci turda yarıştıkları seçim çevrelerinde aldıkları varsayılan oyların toplamıdır.

$$FP + DYP + MHP = 286 \text{ (İktidar)}$$

$$1.\text{Tur oy oranı: } \% 45.3$$

$$2.\text{Tur oy oranı: } \% 52.2$$

$$\alpha = 0.55 \quad \beta = 0.53$$

Senaryo 3

İttifaklar: MHP-DYP-ANAP, DSP-CHP

	FP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP	HADEP
Sandalye sayısı	45	54	59	199	13	165	15

$$MHP + DYP + ANAP = 312 \text{ (İktidar)}$$

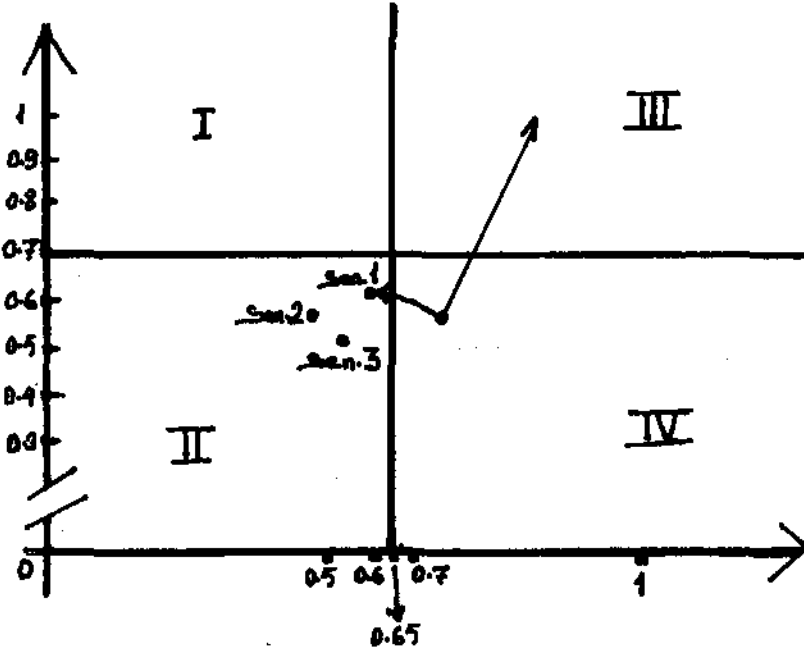
$$1.\text{Tur oy oranı: } \% 43.2$$

$$2.\text{Tur oy oranı: } \% 44.0$$

$$\alpha = 0.54 \quad \beta = 0.59$$

Tabloda görüldüğü gibi aynı oy dağılımı, ittifaklara göre farklı hükümetler çıkarmaktadır. Burada önemli olan her üç senaryoda da ittifak bloğu - hükümet seçeneklerinden biri parlamentoda hükümeti kuracak çoğunluğu sağlayabilmesidir. Simülasyon modelinin sonuçlarına göre, 18 Nisan seçimleri *Nisbi Takviyeli İki Turlu* seçim sistemi altında yapılmış olsaydı, DSP-MHP-ANAP koalisyonundan farklı bir hükümet oluşacaktı. Bu farklı hükümet almasıyla yönetimin istikrarını daha kolay sağlayıp sağlamayacağı konusunda çok özetle şunlar söylenebilir. Her şeyden önce seçim kampanyası sırasında ittifaklar belli olacağından ve temel politikalar konusunda ittifak bloklarının görüşleri açıklanmış olacağından, seçimleri kazanan ittifakın kuracağı hükümetin politikası da ana hatları itibariyle seçmen çoğunluğu tarafından onaylanmış olacaktır. İkincisi, daha önce de belirtildiği gibi, 2.Turda ittifak bloklarının seçmenleri kaynaştığından, koalisyon hükümetinin uzun ömürlü olması ihtimali artmış olacaktır. Sonuç olarak, bu koşullarda istikrarı yakalama şansının, gergin pazarlıklar sonucu kurulan DSP-MHP-ANAP koalisyonundan daha yüksek olacağını düşünüyorum.

GRAFİK 2

Senaryoları *Temsilde Adalet* ve *Yönetimde İstikrar* ölçütlerimiz açısından da değerlendirebiliriz. Her senaryonun α ve β değerlerini grafiğimize yerleştirdiğimizde (Grafik 2), sonuçların II nolu alanda yer aldıklarını görüyoruz. İki Turlu sistem nispeten adaletsiz ama istikrara yönelik sonuçlar vermektedir. Bununla birlikte, niceliksel temsilde adalet ölçütümüzün sorunun son derece önemli niteliksel bir boyutunu içermediğini belirtmek gerekiyor. İki turlu sistemde, HADEP dahil mevcut 7 efektif partinin de parlamentoda temsili garanti altındadır. Bir başka deyişle, "ya hep ya hiç" gibi kumar nitelikli oyun yerine, küçük partilerin oy oranının epey altında sandalyeye sahip olsa da, parlamentoda temsil edilmeleri, temsil adaletine kuşkusuz daha uygundur.

Son olarak şu soru sorulabilir: Temsilde adaleti arttıran bir sistem reformu, kaçınılmaz olarak III nolu alana (Grafik 2), yönetim istikrarı şansını arttıran reform ise II nolu Seçim alana yöneldiğine göre, acaba sistemi I nolu ideal alana taşıyacak bir seçim sistemi yok mudur? Yukarıda geliştirilen çok boyutlu kıstaslar açısından bu

soruya "hayır yoktur" yanıtının verilmesi gerekiyor. Siyasal parçalanma mevcut düzeyini koruduğu sürece, hem adaletli hem de istikrara yönelik bir seçim sistemi tasarlamak olanaksızdır. Ancak, kimi olgun demokrasilere sahip ülkelerde (Danimarka, Hollanda gibi) son derece adaletli sistemler sonucunda 3-4-5 partili koalisyonlar kurulsa, üstelik koalisyonların ömürleri de çok uzun olmasa bile, yani dar anlamda yönetim istikrarı olmasa bile, geniş anlamda siyasal istikrar sağlanabilmekte ve ekonomik sosyal alanlarda kritik reformlar yapılabilmektedir.

Bu da gösteriyor ki, sorunun bu tebliğde hiç deyilmeyen bir boyutu da demokratik kültürün olgunluğu ve uzlaşma geleneğidir. Eğer önümüzdeki yıllarda Türkiye’de bu boyutun yeterince geliştiğini olgular kanıtlanırsa, seçim sistemi reformunu III nolu alana yönelinerek yapmak daha doğru olacaktır. Eğer aksi kanıtlanırsa, Türkiye’nin II nolu alana yönelen bir seçim sistemi reformuna acilen ihtiyacı var demektir.

Son olarak 67. Maddeye gelince. Maddede yer alan ilkelerin geçmişte çiğnendiği, gelecekte de çiğnenebileceği açıktır. Ancak Anayasa’nın çiğnendiği iddiası, özellikle yönetim istikrarı ilkesi bakımından hem çok gecikmeli olarak ileri sürülebilir hem de oldukça öznel nitelikte bir iddiadır. Bu durumda da söz konusu Anayasa ilkeleri sahipsiz kalmaktadır. Çözüm iki şekilde olabilir: Ya bu iki ilke Anayasa’dan çıkarılır, ki bence en doğru ve kestirme çözüm budur, ya da seçim sistemi reformu ile birlikte ilkeler ve ölçütleri birlikte yeniden tanımlanır.

EK 1 SİMÜLASYON MODELİ

Simülasyon ya da Türkçe adıyla benzetim modelleri adlı teknik aracı seçim sistemlerine de uygulamak olanaklıdır. En basit anlatımla, sayım kuralları, diğer bir deyişle partilerin aldıkları oylarla kazandıkları sandalyeleri belirleyen kurallar her seçim sisteminde belirli olduğuna göre, bu kuralları bir algoritma şeklinde ifade etmek, ardından da bu algoritmayı özgün bir bilgisayar programı şeklinde yazmak mümkündür. Dolayısıyla, seçime katılan ve sandalye kazanması söz konusu olan partilerin ülke genelinde aldıkları varsayılan oy oranlarını algoritmayı izleyerek sandalye dağılımına dönüştürmek mümkündür. Bu işlemden kritik olan kimi teknik varsayımların gereğidir.

Türkiye’de halen uygulanmakta olan d’Hondt sistemi için gereken tek varsayım, partilerin bölgesel oy dağılımlarının seçimden seçime değişmediği şeklindedir. Bu varsayım elbette mutlak olarak geçerli değildir. Bununla birlikte, partilerin bölgesel oy dağılımının çok yavaş değiştiği de gerçektir. Küçük farklılaşmalar, özellikle de birkaç bölgede aynı zamanda oluşan farklılaşmalar toplamda birbirlerini karşıladıklarından, bölgesel oy dağılımı değişim gösteren bir partinin bölgesel sandalye sayıları değişse de, toplam sandalye sayısı önemli bir değişiklik göstermemektedir.

Bu tebliğde mevcut seçim sistemi için kullanılan simülasyon modeli yazar ile birlikte Dr. Erhan Bozdağ (İTÜ, Endüstri Mühendisliği) tarafından 25 Aralık 1995 seçimlerinden önce geliştirildi. Bu seçimler için partilerin bölgesel oy dağılımı, 1994 yerel seçimlerinde partilerin İl Genel Meclisleri seçimlerinde aldıkları oy oranlarıyla özdeş kabul edildi. 18 Nisan 1999 seçimleri için ise bölgesel dağılım, 1995 seçimlerindeki dağılım ile özdeş kabul edildi.

Aşağıda yer alan iki tabloda 1995 ve 1999 seçimlerinde simülasyon modelinin öngördüğü sandalye dağılımı ile fiilen seçimin sonucunda gerçekleşen sandalye dağılımı karşılaştırılmaktadır.

MEVCUT SEÇİM SİSTEMİ SİMÜLASYON MODELİNİN SINANMASI

1995

	RP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP	DİĞER
Oy Oranı (%)	21.3	19.2	19.7	14.7	10.7	8.2	6.4
Sandalye Sayısı (MODEL)	156	132	134	74	54	-	-
Sandalye Sayısı (SEÇİM)	158	135	132	76	49	-	-
Hata (%)	1.3	2.2	1.5	2.6	10.2	-	-

ORT. HATA = % 3.6

1999

	RP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP	DİGER
Oy Oranı (%)	15.3	12.0	13.2	22.2	8.8	18.0	10.5
Sandalye Sayısı (MODEL)	117	74	84	140	-	135	-
Sandalye Sayısı (SEÇİM)	111	85	86	136	-	129	3
Hata (%)	5.4	12.9	2.3	2.9	-	4.5	-

ORT. HATA = % 5.6

Karşılaştırmalar, modelin oldukça güvenilir olduğunu sanırım kanıtlamaktadır. Genelde, her partinin seçim sonucunda elde ettiği sandalye sayısı ile modelin öngördüğü sandalye sayısı arasındaki fark % 5'i geçmiyor. Bunun iki istisnası söz konusu. 1995 seçimlerinde CHP için bu fark % 10.2'ye, 1999 seçimlerinde de DYP için fark % 12.9'a çıkıyor. Gerçi her seçimde sadece bir partide nisbeten yüksek bir hata payının ortaya çıkması, seçim sistemini değerlendirmek amacıyla modelin kullanılmasında bir sakınca yaratmasa da, bu istisnai durumlarla ilgili kısa bir açıklama yararlı olacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi sözkonusu iki partide hata payının yüksekliğinin nedeni, bu partilerin bir önceki seçimdeki bölgesel oy dağılımlarının (CHP için 1994, DYP için 1995) bir sonraki seçimde (CHP için 1995, DYP için 1999) tek yönlü olarak önemli bir değişim göstermesidir. Bu durum özellikle DYP için son derece barizdir. Nitekim, bu parti 1999 seçimlerinde 1995 seçimlerine kıyasla kentlerde ve Batı'da büyük gerileme gösterirken, diğer bölgelerde oylarını daha iyi korumuştur. Seçim çevresi sandalye dağılımı Kentlerin ve Batı'nın aleyhine olduğundan, DYP 18 Nisan seçimlerinde 85 sandalye kazanırken, simülasyon modeli DYP'nin 1995'deki bölgesel oy dağılımının değişmediğini varsaydığından bu partiye 74 sandalye vermektedir.